

Дубровіна І.В.,

старший викладач кафедри філологічних, суспільно-гуманітарних та мистецьких дисциплін КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти», кандидат педагогічних наук

Фактори активізації самоосвітньої діяльності вчителів музичного мистецтва як педагогічна проблема в системі післядипломної освіти

У статті розкрито фактори активізації самоосвітньої діяльності педагогів у системі післядипломної освіти. Розглянуто потреби вчителів музичного мистецтва в здійсненні самоосвітньої діяльності, проведено аналіз професійних труднощів сучасного педагога-музиканта.

Ключові слова: *інформаційне суспільство, активізація самоосвітньої діяльності, педагогічна рефлексія, самопізнання, потреби самоосвітньої діяльності, творчий вчитель, самоактуалізація.*

Науковий і соціальний прогрес, зміни у характері праці розширили можливості для педагогічної творчості педагогів-музикантів. Орієнтація на загальнолюдські цінності, визнання духовності людини як абсолютної цінності, потреба в безперервній самоосвітній діяльності впродовж життя визначають важливість освіти дорослих як чинника реалізації стійкого розвитку інформаційного суспільства.

На сучасному етапі розвитку андрагогіки зростає інтерес до факторів активізації самоосвітньої діяльності вчителя, що зумовлено переглядом змісту післядипломної педагогічної освіти і пошуком нових парадигм навчання.

Проблема особистості як суб'єкта самоосвітньої діяльності ґрунтовно розроблена вченими Б. Ананьєвим, Д. Казихановою, О. Леонтьєвим, А. Маслоу, С. Рубінштейном та ін. Аналіз психолого-педагогічних праць розкриває соціально-психологічні аспекти розвитку індивіда, вплив факторів активізації самоосвітньої діяльності на формування світогляду вчителя.

У педагогіці С. Вершловським, Н. Кузьміною, Н. Марковою та ін. проаналізовано різні підходи до класифікації факторів самоосвітньої діяльності. Ураховуючи положення цих досліджень, можна зробити висновок про вплив різнопланових об'єктивних і суб'єктивних факторів на результативність як мистецько-педагогічної, так і самоосвітньої діяльності вчителя.

На думку Е. Зеєра, А. Новикова, В. Сластьоніна та інших, наявні домінуючі фактори активізації самоосвітньої діяльності, що визначають напрям індивідуального професійного саморозвитку педагога і впливають на результативність самоосвіти, а саме: прагнення до успішної професійної діяльності, інтерес та бажання застосувати на практиці нові знання, активність в освоєнні інноваційної педагогічної практики, готовність

проявити свою індивідуальність, самостійність і творчі здібності, потреба у професійно-особистісній самовдосконаленні [4; 7 та ін.].

Тому на наш погляд, фактори активізації самоосвітньої діяльності педагога-музиканта, сприяють удосконаленню його особисто-професійних якостей, формуванню позитивної мотивації щодо педагогічної творчості, задоволенню потреби в самоосвіті як цінності людського життя.

Рівень професіоналізму творчого вчителя мистецьких дисциплін сьогодні, це в першу чергу, вміння здобувати нові знання, працювати з інформацією тощо. Тому розвиток самоосвітніх умінь педагогів музичного мистецтва залежить від усвідомлення впливу факторів активізації самоосвітньої діяльності на ступінь оволодіння професіоналізмом.

На основі визначень, запропонованих у сучасних психолого-педагогічних виданнях [7; 9 та ін.], доходимо висновку, що фактор є причиною, умовою чи рушійною силою певного процесу або явища, що визначає його певні аспекти або характер загалом. Зовнішні та внутрішні фактори суттєво впливають на розвиток і перебіг психічних процесів та явищ [7]. Зовнішніми факторами вважають різні природні й соціальні детермінанти, що створюють умови для розвитку індивіда і впливають на його поведінку та діяльність. За результатами дії впливу на людину вони бувають негативні й позитивні. До внутрішніх факторів належать психічні детермінанти, що знаходяться у внутрішньому світі людини [6]. Вони розвиваються протягом життя і залежать від виховання та самовиховання.

Отже, фактори активізації самоосвітньої діяльності педагогів трактуємо як рушійну силу, причину, умову самоосвітньої діяльності, що відображає потреби внутрішнього та зовнішнього самоствердження та надає можливість самовдосконалення і реалізації творчих здібностей педагогів на основі рефлексії.

Вітчизняна вчена Н. Сидорчук розглядає фактори як основні внутрішні та зовнішні причини, що зумовлюють зростання продуктивності самоосвітньої діяльності (студента) і піддаються корекції або регуляції в межах педагогічних систем [14]. Ця думка є вагомою для дослідження заявленої проблеми, оскільки фактори не є статичними, усталеними гіпотетичними функціональними одиницями і можуть регулюватися всередині типологічних груп.

У філософсько-методологічних дослідженнях фактори трактують як причину, рушійну силу будь-якого процесу, явища, що визначає характер чи окремі риси; це одна з необхідних умов, що впливає на будь-кого і створює середовище, у якому відбувається процес [15]. У психології і педагогіці фактори розуміють як завдання виховання, основні причини й умови, рушійні сили процесу формування особистості, її особливостей [2; 9].

Розглядаючи процес самоосвіти в контексті гуманістичної парадигми, О. Назарова вважає, що «педагогіка самоосвіти повинна бути підпорядкована, насамперед, рефлексивно-особистісному, а потім вже професійного розвитку самої людини, учаснику цього процесу» [12, с. 11].

В. Давидов розуміє педагогічну рефлексією як уміння педагога аналізувати, виокремлювати й співвідносити з педагогічною ситуацією власні дії, спрямовані на осмислення, переосмислення і перетворення змісту форм свого досвіду. Педагогічну рефлексію він вважає професійною якістю фахівця, що проявляється у здібностях учителя прогнозувати й адекватно оцінювати як можливі, так і реальні результати вжитих ним дій; цю здатність педагога науковець вважає джерелом інновацій та активізації самоосвіти вчителя [3].

І. Бех як пріоритетні фактори активізації самоосвітньої діяльності вчений розглядає розвиток умінь учителя здійснювати самоаналіз і педагогічну рефлексію, що дозволяє йому адекватно оцінювати власні можливості та проектувати індивідуальну програму самоосвіти впродовж життя [1].

Однак зазначаємо, що результати діагностування особисто-професійних якостей учителів музичного мистецтва протягом 2014-2016 рр. на курсах підвищення кваліфікації показали, що 75% педагогів не володіють навичками педагогічної рефлексії, а також не вміють співвідносити отриману ними інформацію про нові методи навчання або технології із власною практикою, відчувають труднощі у переведенні ідей самоосвітньої теорії на мову методики своєї професійної діяльності. Однією із причин такого протиріччя може бути, на наш погляд, недооцінка факторів, що стимулюють активізацію самоосвіти вчителя, впливаючи на формування мотивації особистості до самопізнання і самовдосконалення, визначення та врахування яких є важливим напрямом діяльності системи післядипломної освіти. Це вказує на необхідність врахування впливу факторів активізації самоосвітньої діяльності на психолого-педагогічну перебудову особистості у прояві нового мислення педагога під час самонавчання. Психолого-педагогічна перебудова особистості потребує впровадження нових педагогічних технологій, що забезпечують розвиток позитивної мотивації вчителя до постійної самоосвіти, пропаганди самоосвітніх ідей у педагогічному середовищі.

Фактори активізації самоосвітньої діяльності насамперед зумовлюють прагнення особистості до досягнення високого рівня якості педагогічної праці; водночас ці фактори повинні не викликати суперечностей між потребами особистості і суспільства; психолого-педагогічні та соціальні впливи мають бути узгоджені, співвідноситися з інтересами і прагненнями соціуму. При цьому особиста орієнтація творчої індивідуальності на постійну самоосвіту є завжди особисто значущою. Саме задоволення самоосвітніх потреб здійснює гармонійну самоактуалізацію творчої індивідуальності на основі самодетермінації внутрішніх потреб людини.

Грунтовний аналіз факторів активізації педагогічної діяльності був здійснений К. Кузьміною [10]. Ученою здійснено класифікацію факторів педагогічної діяльності, зокрема й самоосвіти: **об'єктивні** фактори, пов'язані з умовами діяльності вчителя; **суб'єктивні**, спрямовані на виникнення мотивів, здібностей, інтересів і потреб особистості; **об'єктивно-суб'єктивні**, що сприяють організації освітнього середовища. На думку дослідниці,

об'єктивні та суб'єктивні фактори однаковою мірою впливають на активізацію педагогічної (самоосвітньої) діяльності вчителів. Тому вагомим у вивченні проблеми факторів активізації самоосвітньої діяльності є питання структури суб'єктивних факторів. Науковцем особливо виділено у структурі суб'єктивних факторів психологічно-педагогічні, що впливають на пізнавальні мотиви й мотиви особистісного зростання вчителя.

До **психолого-педагогічних факторів активізації педагогічної (самоосвітньої) діяльності** у педагогічній науці віднесено такі: прагнення педагога до підвищення професійної компетентності, досягнення успіху, самоствердження у професії, внутрішня позитивна мотивація до освіти протягом життя; прагнення педагога до підвищення професійної компетентності та успішності в соціумі; потреба вчителя в освоєнні й розвитку вмінь роботи з інформацією з теми самоосвіти; потреба вчителя в узагальненні та поширенні власного досвіду тощо.

У педагогічній літературі визначено також **соціально-економічні фактори** як ціннісні орієнтири сучасного вчителя в умовах соціально-економічного розвитку суспільства [9]. На їх основі формується потреба педагога-музиканта в безперервній освіті з урахуванням вимог ринкової економіки та модернізації освітньої сфери для соціального визнання та досягнення високого соціального статусу вчителя (молодий учитель, досвідчений учитель, вчитель-професіонал, педагог-майстер, креативний педагог).

Педагогічні фактори в умовах самоосвітньої діяльності потребують вирішення таких **освітніх завдань у системі післядипломної освіти**: вивчення потреби в самоосвітній діяльності вчителів; виявлення професійних труднощів у педагогів, їх впливу на характер самоосвітньої діяльності; визначення позитивних і негативних факторів активізації самоосвітньої діяльності вчителів у системі післядипломної освіти.

На наш погляд, фактори активізації самоосвітньої діяльності безпосередньо впливають на формування у педагогів **складових самоосвітньої діяльності**: усвідомленої мотивації особистості, спрямованої на задоволення потреби до безперервного професійного утворення; здатності та готовності вчителя до здійснення постійної самоосвіти (пошук інформації за індивідуальною методичною темою, узагальнення та презентація результатів самоосвіти, планування роботи на перспективу); налаштування на педагогічну рефлексію, що характеризує позитивне відношення до самоосвіти педагогів як у системі післядипломної освіти, так і в міжкурсовий період.

Вважаємо, що не менш вагоме значення для здійснення самоосвітньої діяльності набувають **організаційні фактори**, пов'язані з організацією та змістом освітнього процесу. Напруженість педагогічної праці, відповідальність за якість її результатів, безсумнівно, є причиною того, що в низці організаційних чинників особливу значимість педагоги приділяють саме організаційними факторам педагогічної діяльності.

І. Вертілецька вказує, що «провідним фактором активізації самоосвітньої діяльності педагога в системі післядипломної освіти виступає сформованість позитивної внутрішньої мотивації та ціннісного орієнтуру вчителя, яка відіграє домінуючу роль у становленні професіонала» [2, с. 56].

Є.Ільїн, як **основні фактори активізації самоосвітньої діяльності** сучасного фахівця, визначає усвідомлення ближньої та кінцевої мети, розуміння теоретичної та практичної значущості знань; емоційність у викладанні матеріалу, показ перспективних ліній розвитку наукових понять; професійну спрямованість навчальної діяльності, створення пізнавального мікроклімату в навчальній групі [4].

З метою вивчення рівня загального культурного розвитку, компетентності вчителів щодо викладання музичного мистецтва під час підвищення кваліфікації на фахових курсах було проведено анкетування вчителів музичного мистецтва. У ході експерименту фахівців було розділено в індивідуально-типологічні групи: *перша група – молоді фахівці (5 років стажу); друга група – вчителі-практики (до 10 років); третя група – професіонали (до 15 років); четверта група – новатори (більше 15 років); п'ята група – креативні педагоги (незалежно від стажу).*

У ході дослідження вчителям пропонувалося відповісти на запитання анкети-опитувальника, а саме: «Ваші очікування щодо (фахових, проблемно-тематичних, авторських) курсів в системі післядипломної освіти?», «Які потреби у вирішенні завдань самоосвіти Ви хотіли б задовольнити в системі післядипломної освіти?», «На яку допомогу Ви розраховуєте на курсах підвищення кваліфікації?».

Аналіз узагальнених відповідей анкетування підтвердив, що педагоги першої групи – *молоді спеціалісти* – більшою мірою відчують потребу в самостійному пошуку інформації про інноваційні педагогічні технології навчання, мають високу та стійку мотивацію щодо отримання нових знань та вдосконалення власної методики викладання предмета, що дозволить їм досягти високого рівня ефективності педагогічної діяльності.

Так, для *молодих спеціалістів* властиві труднощі у здійсненні самоосвіти на етапі входження у професію, визначенні мети мистецько-педагогічної діяльності за відсутності аналітико-прогностичних умінь. Активність молодого вчителя в роботі над методичною темою визначається його самостійним пізнавальним інтересом, що пов'язано із прагненням до самореалізації у професійній діяльності [6, с. 307]. Професійні труднощі *молодих фахівців* зумовлені також завищеною або заниженою самооцінкою, тому ця категорія педагогічних працівників потребує проведення консультацій методистів і викладачів системи післядипломної освіти з питань організації самоосвіти.

Учителі другої групи (*вчителі-практики*) значною мірою зацікавлені в отриманні методичної допомоги з питань атестації, опрацюванні нової літератури з фаху, вивченні нових методик викладання предмета, оволодінні вміннями інноваційної роботи у школі.

Педагогами третьої групи (*професіоналами*) визначили наступну актуальну потребу – здобуття нових знань із вікової психології, музичної психології та педагогіки, аналізу та інтерпретації творів мистецтва, опанування основ педагогічної майстерності.

Учителі четвертої групи (*новатори*) цікавляться проблемою систематизації та узагальнення власного педагогічного досвіду, здійснюють самоаналіз і проектування досягнень та результатів педагогічної праці.

Фахівці п'ятої групи (*креативні педагоги*) спрямовані на створення і вдосконалення нетрадиційних авторських методик навчання і виховання; узагальнення, оформлення власного досвіду на основі рефлексії педагогічної діяльності. До домінуючих факторів самоосвіти креативні педагоги відносять потреби в самоактуалізації, удосконаленні вмінь узагальнення та поширення власного педагогічного досвіду, розвитку активності самопізнання, здатностей самоаналізу та педагогічної рефлексії.

Спільним фактором для всіх груп, що синтезує складові самоосвітньої діяльності та вдосконалює фахову майстерність, є можливість подолання професійних труднощів та усвідомлення соціальної значущості своєї праці. Адже переборюючи професійні труднощі, педагог накопичує педагогічний досвід. Як результат впливу факторів активізації самоосвітньої діяльності у спеціаліста формується потреба в задоволенні своєю професією. Вищевказані потреби зазначені представниками п'ятої (креативної) групи як готовність проявити свою індивідуальність, бажання взяти участь у професійному змаганні, зокрема у конкурсі «Учитель року з музичного мистецтва» тощо.

Обговорення факторів активізації самоосвіти у процесі тематичних дискусій у кожній із груп супроводжувалося виявленням особистісного ставлення вчителів до результатів власної педагогічної діяльності, що розкриває її особистісно значущий характер і зумовлює трактування *прагнення до успіху у професійній діяльності* як значущий і провідний фактор.

Узагальнюючи вищезазначене, доходимо висновку, що фактори активізації самоосвітньої діяльності у різних типологічних групах педагогів-музикантів виявилися різними. Однак, у загальному вони уможливають усвідомлення педагогами необхідності безперервної професійної освіти, що, у свою чергу, стає педагогічною причиною саморозвитку творчої індивідуальності фахівця.

На основі аналізу одержаних результатів дійшли висновку, що фактори самоосвітньої діяльності вчителів музичного мистецтва пов'язані з характером вимог до професіограми педагога мистецьких дисциплін; впливають на мотиви стабільності педагогічної діяльності в цілому.

Особистісна ієрархія факторів активізації самоосвітньої діяльності є такою: професійні уподобання, налаштування, ціннісні орієнтири для кожної визначеної групи педагогів. Так, на різних етапах психолого-педагогічної «дорослості» під час переходу до наступного рівня групової типології змінюються не тільки фактори активізації самоосвітньої діяльності, а й особистісне ставлення фахівця до них. Класифікація факторів розкриває

змінність індивідуальної класифікації факторів, їх сприйняття, цінність на відповідному етапі професійного досвіду. Розуміння факторів активізації самоосвітньої діяльності задовольняє освітні потреби вчителів музичного мистецтва, забезпечуючи постійний характер безперервності професійної освіти.

За результатами дослідження встановлено, що у *педагогів четвертої групи* відбувається криза «психологічної зрілості». Важливе місце в їхній педагогічній рефлексії займає педагогічне *наставництво молодих спеціалістів* як стійкий фактор узагальнення досвіду педагога-практика, що сприяє активізації творчої діяльності. У навчанні цієї групи педагогічних працівників у процесі фахової підготовки викладачам ППО доцільно надавати активну тьюторську допомогу на основі педагогічного партнерства.

Аналіз результатів анкет показує, що *провідним фактором* *можливості подолання професійних труднощів учителями* є рефлексивність, задоволення своєю професією, можливість подолання професійних труднощів, активність в освоєнні інноваційної педагогічної практики, прагнення до успіху в професійній діяльності, що найбільшою мірою уможливають активізацію самоосвітньої діяльності.

Таким чином, урахування факторів активізації самоосвітньої діяльності вчителів музичного мистецтва в системі післядипломної освіти забезпечує планування фахового вдосконалення, перепідготовку спеціалістів на новому освітньому рівні. Вважаємо, що недооцінка факторів активізації самоосвітньої діяльності призводить до недостатнього усвідомлення педагогам-музикантами необхідності безперервної професійної освіти, яка в свою чергу стає причиною низької активності вчителя в роботі над методичною темою самоосвіти та особистим саморозвитком як в процесі підвищення кваліфікації, так і в міжкурсовий період.

Список використаних джерел

1. Бех І. Рефлексія в духовному саморозвитку особистості / І. Бех // Педагогіка і психологія. – 2012. – № 1. – С. 30-37.
2. Вертилецкая И.Г. Активизация самообразования учителей в системе повышения квалификации специальность : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.08 / Инга Геннадиевна Вертилецкая. – Новокузнецк, 2007. – 242 с.
3. Давыдов В. Проблемы развивающего обучения : опыт теоретического и экспериментального психологического исследования [Текст] / В.Давыдов. – М. : Педагогика, 1986. – 239 с.
4. Зеер Э. Психология личностно ориентированного профессионального образования [Текст] / Э. Зеер. – Екатеринбург : Изд-во. Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 2000. – 258 с.
5. Ключарев Г. Самообразование взрослых / Ключарев Г., Кофанова Е., Пахомова Е. // Общественные науки и современность. Тематический раздел "Социология образования". – 2003. – № 4. – С. 37-46.

6. Коджаспирова Г. Словарь по педагогике / Г. Коджаспирова, А. Коджаспиров. – Ростов-на-Дону : МарТ, 2005. – 448 с.
7. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О.Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с. (Енциклопедія ерудита).
8. Кон И. Психология юношеского возраста : Проблемы формирования личности : учебное пособие [для пед. ин-тов] / И. Кон. – М. : Просвещение, 1979. – 175 с.
9. Краткий педагогический словарь : учебное справочное пособие / Андреев Г., Вяликова Г., Тютюкова И. – М. : В. Секачев, 2005. – 117 с.
10. Кузьмина Н. Профессионализм педагогической деятельности / Н.Кузьмина, А. Реан. – Рыбинск, 1993. – 213 с.
11. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу / перевод с англ.; под общей ред. Г. Балла, А. Киричука, Д. Леонтьева. – М. : Смысл, 1999. – 424 с.
12. Назарова О.Л. Педагогические условия преодоления трудностей в самообразовании студентов индустриально-педагогического колледжа : автореф. дис. соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теория и методика профессионального образования" / О. Л. Назарова. – Челябинск, 1997. – 26 с.
13. Професійна освіта : ціннісні орієнтири сучасності : зб. наук. пр. / за заг. ред. І.А. Зязюна; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. – К., Харків : НТУ "ХПІ", 2009. – 472 с.
14. Сидорчук Н. Категорійний аналіз поняття "самоосвітня діяльність майбутнього вчителя" [Електронний ресурс] / Н. Сидорчук. – /заг. с екр. укр. мова <http://eprints.zu.edu.ua/>
15. Философский энциклопедический словарь [Текст] / под ред. Е.Ф. Губского и др. – М.: ИНФРА. – М, 1997. – 576 с.